

12. Legfontosabb alapelvként elsőnek kellett volna említeni, de a hangsúly kedvéért itt emeljük ki a pedagógus világnézeti meggyőződését, a pedagógusok belső, világnézeti koncentrációját. Mert nevelni a nevelőnek kell, azt helyette senki és semmi nem végzi el. És a szocializmus világnézetére csak meggyőződésesen szocialista világnézeti pedagógus nevelhet, aki tudatosítja hivatásának a társadalom egész életével és problémáival való kapcsolatát, nevelési ténykedését ennek alapján irányítja, a jövődő társadalmáért folyó küzdelemhez a maga erejével, munkájával is hozzájárul, felelősséggel, meggyőződéssel vállalva és hirdetve hivatásának világnézeti konzekvenciáit.

Részletes tanulmányozásra és alkalmazásra ajánljuk e cikk alapjául szolgáló következő értékes műveket:

1. FALUDI SZILÁRD: Időszzerű tantervelméleti kérdések. Tanulmányok a neveléstudomány köréből c. kötetben. Akadémiai Kiadó 1959.
2. ZOLTAI DÉNES: A világnézeti nevelés és vallásos világnézet I. Tankönyvkiadó. 1961.
3. HORVÁTH LAJOS: A világnézeti nevelés időszzerű kérdései. Tankönyvkiadó 1961.
4. A 6—10 éves gyermek világnézeti neveléséről. (Segédkönyv az ált. iskolák I—IV. osztályainak tanítói számára.) Tankönyvkiadó 1962.
5. Az ált. iskola tartalmi továbbfejlesztésének vitaanyaga (II. kötet). Tankönyvkiadó.

MAJZIK SÁNDOR
gyakorló iskolai tanító, Szeged

SZILI ANTALNÉ
intézeti tanár, Szeged

Mese tanítása az általános iskola I. osztályában

A Tanterv és Utásítás előírja, hogy nevelőértékű mesét tárgyaljunk az első osztályban. A tanév első hónapjaiban a beszélgetés keretében mesét tárgyalni különösen időszzerű, mert ezzel a gyermekek számára megkönnyítjük az óvoda és az iskola átmeneti időszakát. A mese szórakoztató jellege mellett mégis inkább keret a nevelési cél érdekében. Olyan meséket kell tehát keresnünk, amelyek ennek a célnak megfelelőek.

A Nevelési Tervjavaslat II. kategóriája „világnézeti-erkölcsi” vonatkozású követelményeket ír elő. A világnézeti nevelés területén az első pontban a következő követelmény áll: „Tudja (a gyermek), hogy nincsenek varázslók, manók, ördögök, tündérek, angyalok, ezek csak a mesében szerepelnek.” Ez a követelmény a valóság és a valótlanág feltárásával lényegében a létező világ megismertetését jelöli meg feladatként.

A Tervjavaslat II. b. területe már kezdő fokon a munkára nevelést, a munka-erkölcs kialakítását is célozza.

A mesék általában alkalmasak „világnézeti-erkölcsi” nevelésre. Hangsúlyozni kell azonban, hogy egy tanítási óra keretében — jelenleg a mese feldolgozásával — a világnézeti nevelés még távolról sincs megoldva. Minden tantárgy keretében összefüggően kell a létező, tehát a valóságos világot ismertetni, hogy a gyermekek tudása lassankint a tudományosan is igazolt ismeretek láncolata legyen. Ez fogja óráról órára, osztályról osztályra haladva megértetni a tanulókkal a környező világ valóságát és távortartani őket a misztikus fogalmak elfogadásától.

Az általános iskolai alsótagozatos nevelőknek komoly problémát jelent tanítási munkájukban az eszmei-politikai nevelés lehetőségeinek a megtalálása és azok megoldása. Különösen a mese tárgyalásakor adódik ilyen nehézség. A mesékben valóban nem könnyű megtalálni az ilyen nevelési alkalmakat. Néhányan így is érvelnek: A mesében csak misztikus elemek vannak, az első osztályos gyermek még nem érti meg a világnézeti kérdéseket és ennél fogva alkalmatlan is ilyen nevelésre. Éppen ezért ezeket a nevelési feladatokat csak erőltetett módon lehet megoldani az első osztályban. Ezek az érvek látszólag helytállóak. De csak látszatra. Ennek a tanításnak a bemutatásával és elemzésével szeretnénk bizonyítani a fenti érvek alaptalanságát. A tanító oktató munkájában a gyermek életkori sajátosságait figyelembe véve leleplezi a kizsákmányoló világnézetnek és erkölcsének egyes alapvető tulajdonságait.

A másik nehézség a mese tárgyalása során, hogy a tanító nem helyesen választja meg a fogalom kialakításának a módját, vagy nem is tűz ki ilyen logikai feladatokat maga elé. A világnézeti nevelés pedig elválaszthatatlan kapcsolatban van bizonyos fogalmak kialakításával, pl. a valóság és a valótlanság fogalmával. Ezeket a fogalmakat a tanítás során még nem a közös, a lényeges tulajdonságok elvonásával és általánosításával alakítjuk ki, hanem sokoldalú konkrét ismeretekkel alapozzuk meg. Itt is kiemeljük a gyermek ismeretéhez közel eső közös ismereteket, pl. a valóság, az létező. De felbontjuk és kiegészítjük tapasztalati jegyekkel: láttam, hallottam, tud, nem tud stb. Ezt a feladatot természetesen csak hosszabb idő alatt lehet megoldani. Sok kartársunk mechanikusnak tartja, ha több órán át is azonos nevelési feladat megoldásával kell foglalkoznia. Ilyenkor arra hivatkozik, hogy azt a feladatot már az előző órákon megoldotta. Nem látja

az ilyen kartárs egészen világosan, hogy az egyes témakörön belül milyen összefüggések vannak a nevelés követelményét és megoldását illetően. Az összefüggő órák egész során kell más és más vonatkozásban és összefüggésben elmélyíteni az adott nevelési feladatot. Csak így várhatunk szilárd, biztos eredményt.

A kiváló értelmi képességgel rendelkező gyermek már a II. osztályban, a többségük a harmadik, illetve a IV. osztály elvégzésével, bár alacsony fokon, de már a valóság és a valótlanság fogalmának birtokában, nem fogadják el a misztikus nézeteket, illetve a már meglévő ilyen képzetekről tudják, hogy az valótlanság, mese. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy ennek tudata nem csökkenti a mese iránti rajongásukat, de igényesebbek lesznek. A II. osztály elvégzése után a gyermekek már gyakran a mese által nyújtott cselekmény megtörténte után kutatnak. Ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel fordulnak környezetükhöz: „Megtörtént ez a dolog a valóságban?” Vagy így kéri szüleit: „Meséljétek igaz történeteket! Meséljétek gyermekkorotokból olyan eseményeket, amelyek valóban megtörténtek!” — Ezek a kérdések már azt mutatják, hogy a gyermek eddigi tapasztalatai és szellemi fejlődése alapján a valóságos és a mesevilág határán áll. Fokozatosan és egyre erőteljesebben fordul a valóságos világ felé. Az első osztályos gyermek szellemi fejlődéséhez az iskolának feltétlenül segítséget kell nyújtania. Tudatosítani kell a gyermeknek a valóságos világra irányuló homályos sejtéseit. Erre kiváló alkalmat ad a mesék tárgyalása.

Azt szeretnénk az alábbiakban bizonyítani, hogy a mesében nemcsak misztikus, hanem valóságos elemek is vannak, hogy az első osztályos gyermek a mesevilág szintjén megérti és képes felfogni a világnézeti problémákat és hogy ez a nevelési feladat erőltettség nélkül megoldható a gyermek életkori sajátosságainak szellemi szintjén.

Az alábbi tanításban a világnézeti nevelés egyes feladatainak megvalósítása mellett szeretnénk az erkölcsi nevelés lehetőségeit is megoldani. A tanítás a mese tartalmi feldolgozásának inkább csak a gondolatmenetét tárja fel, aprólékosabban a világnézeti és erkölcsi nevelés kérdéseivel foglalkozik.

Tantárgy: Beszélgetés. Anyag: „Az öreg halász meg a nagyravágyó felesége” c. mese.

Feladatok: a) a mese megismertetése,

b) a valóság és a valótlanság tudatosítása,

c) a nagyravágyás, a munka kerülése büntetést érdemel.

Szemléltetés: a ponty színes képe, a meséhez szükséges képsorozat (táblai rajz).

Oratípus: vegyes.

A nevelési szándék a mesében rejlő nevelési lehetőségeket megragadja. A „b” feladat a világnézeti és logikai nevelést törekszik megvalósítani. (A valóság, a valótlan-ság fogalmának tudatosításával.) Ennek az ellentétes fogalompárnak a megismertetését a tanító a mese tárgyalásával oldja meg. Azért, hogy ezt a feladatot megvalósíthassa, a gyermekeket probléma elé kell állítani. Figyelembe kell vennie a tanulók életkori sajátosságait, megelőző ismereteiket is. Meglévő ismereteik alapján, kellő irányítás mellett a gyermekeknek maguknak kell eldönteniök, hogy mi a valóság és mi a valótlan-ság. Ily módon a tanító nemcsak a környező világ helyes megismerését segíti elő, hanem ezzel

párhuzamosan a misztikus képzetek, ismeretek ellen is küzd.

A „c” feladat az erkölcsi nevelést szolgálja. Népmeséink egyik nagy értéke éppen abban van, hogy esztétikai nevelőértékük és nagy hatásuk mellett szinte gazdagon kínálják az erkölcsi nevelés lehetőségeit.

Tanításunkban a világnézeti vonatkozások mellett erőteljesen hangsúlyozzuk az erkölcsi nevelés tényét is. Közismert, hogy népmeséink túlnyomó többsége nemcsak gyönyörködtetni kíván, hanem nagyszerű nevelője is népünknek. Az erkölcsi nevelésnek ezeket a lehetőségeit a tanítónak kellő érzelmi elmélyítéssel szükséges megoldania.

1. — A rajzfüzet kikészítése.

2. — Az előző beszélgetési óra anyagával kapcsolatos rajz megismerlése.

(Feladat volt: Párban iskolába jövő tanulók.) Bíráló, dicséret, serkentés.

Beszámoló: a tanulók utcai magatartása iskolába jövet és tanítás után hazafelé menet. Illedelmes viselkedés az utcán.

3. — A gyermekek figyelmét a mesére irányítom. — Beszélgettünk arról, hogy a gyermekeknek mesét mond a rádió. Mit mondtam ezzel kapcsolatban? — Azt, hogy hallgassuk meg a mesét és mondjuk el. — Ki hallgatta közületek a rádiót? — (Meghallgatom a beszámolót. Röviden megbeszéljük.) Mivel fejezték be a mesemondást a rádióban? — Jó éjszakát, gyerekek. Azután lefeküdtetek. Jól kialudtatok magatokat. Ki szereti közületek a mesét? — Látom, mindannyian. Ki melyik mesét ismeri? — (Meghallgatom a mesék címét.) Ebben a könyvben sok mese van. (Felmutatom Illyés: Hetvenhét magyar népmese című könyvét.) Ki akar közületek mesét hallgatni? — Jó, tehát fogok mesét olvasni, de előbb még három kérdésre kell felelnetek. Az első: ki tudja megmondani, hogy ez minek a képe? (Kiteszem a táblára a ponty színes képét.) — A halnak a képe. Igen, de sokféle hal van. Ennek a halnak a neve: ponty. — Most a második kérdésen gondolkozzatok! Mondjátok meg, hogyan nevezik azt az embert, aki a halat kifogja a vízből! — Azt az embert halásznak nevezik. — Helyes. A harmadik kérdés következik. Ki szokta a halásznak az ebédjét megfőzni és a ruháját kimosni? — A felesége szokta a halásznak az ebédjét megfőzni és a ruháját kimosni.

4. — A mese a pontyról, az öreg halászról és nagyravágyó feleségéről szól. Elolvassom. Figyeljétek meg, miért volt nagyravágyó az öreg halász felesége! Később majd beszélgettünk róla.

A mese szereplőinek ismertetésével a tanító felkelti a gyermekek érdeklődését, irányítja figyelmüket. Ennél részletesebb megfigyelési feladat megterhelés volna ezen a fokon és a mesében szereplő cselekmény érzelmi hatását is csökkentené.

Rendkívül érdekesen vetődik fel az erkölcsi nevelés szempontjából is a „nagyravágyó” fogalom fokozatos kialakításának a módja. Megoldható lett volna e fogalom magyarázata deduktív formában úgy is, hogy a mese bemutatása előtt történő fogalomtisztázás során a nevelő megmagyarázta volna a

szó értelmét. Azonban ez a megoldás nem tudta volna kellőképpen aktivizálni a gyermekeket és ebben a formájában nyilván nem is lett volna tartós és biztos eredménye. Ezzel az erkölcsi nevelés hatékonyságát is károsan befolyásolta volna. A „nagyravágyó” szó tartalmi jegyei a mese tárgyalása során fokozatosan, szinte egyenként jelennek meg, mintegy felkínálva az induktív megoldást. Ezért ezt a formát választottuk, abban a meggyőződésben is, hogy a gyermekeknek, ha távolról sem teljes, de valamelyes — a tárgyalás megindításához legalábbis elegendő —

fogalmuk bizonyára mégis csak van a „nagy-ravágyó” szó jelentéséről. Mint a tárgyalás során tisztázandó feladatra az óra elején problematikusán felhívjuk a gyermek figyelmét erre a fogalomra annak éppen bizonytalan volta miatt. Ezzel a megoldással azt véljük szolgálni, hogy a „nagy-ravágyó” szó, mint fogalom a gyermekekkel közösen törté-
nő tartalmi elemző munka során fokozatosan alakuljon ki a gyermekek ismeretszerző te-

vékenysége által. A „nagy-ravágyó” szó a maga jónéhány fogalmi jegyével és azok osztályjellegével minden tárgyalási egységben középpontja az erkölcsi nevelésnek.

Az előzetes fogalomtisztázás elszürkítette volna az erkölcsi nevelés hatásfokát. A gyermekek inkább igazolást kerestek és találtak volna az előzetes alapos fogalomgyarazat után a mesében, mintsem átérték és nevelődtek volna általa.

5. a) Mutassátok meg, hogyan figyeltek rám! (Kiteszem a széket az asztal elé. Leülök. Kinyitom a meséskönyvet. Mégegyszer végignézek a gyermekeken rendkereső szemmel, majd megfelelő hangsúllyal olvasom a mesét.)

„Az öreg halász és a nagy-ravágyó felesége.”

I.

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, volt egy öreg halász. Volt neki egy nagy-ravágyó felesége.

Egyszer az öreg halász elment a tengerre halászni. Hamarosan fogott egy gyönyörű nagy pontyt. És csodák csodája, egyszer csak megszólal a ponty:

Te szegény halász ember, engedj el engemet! Úgy megjutalmazlak, hogy nem bánod meg soha életedben. Minden kívánságod teljesül.

Hát az öreg halász a nagy könyörgésre a pontyt visszaengedte a tengerbe. Hazamegy, kérdezi a felesége:

No, mit fogtál? Hoztál-e valamit?

Fogtam én egy nagyon szép pontyt.

Hát miért nem hoztad haza?

Úgy könyörgött szegény, hogy engedjem el. Minden kívánságunkat teljesíti.

Hát akkor eredj vissza hozzá és mondd meg neki, hogy egy nagyon szép házat szeretnék.

II.

Visszaballagott a halász ember a tenger partjára. Odaállt a víz szélére és hangosan mondta: Hallod-e, te ponty! Az én feleségem azt üzeni, hogy a tenger partján teremts egy szép házat!

Kis vártatva felbukkan a ponty és megszólal:

Eredj haza, jó ember! Úgy van, amint feleséged kívánta.

Mire a halász hazaért, gyönyörű házuk lett. A felesége ott sürgött-forgott a konyhában. Egy ideig nagyon boldog volt.

III.

De egyszer csak megint azt mondja a felesége:

Hallod-e, eredj vissza ahhoz a pontyhoz! Mondd meg neki, hogy a házat meguntam. Adjon most egy kastélyt és hogy grófok lehessünk!

Ismét elmegy az ember a tenger szélére és azt kiáltja:

Hallod-e, te ponty! Az én feleségem pöröl velem.

Egy kis idő elteltével felbukkan a vízből a hal és azt kérdezi:

Hát mit akar a te feleséged?

Kastélyt akar, meg hogy grófok legyünk.

Eredj haza — mondta a hal —, úgy van, amint kívánta!

Hát ahogy hazaért, egy gyönyörű kastélyt látott. A felesége mint grófnő, kényeskedett egyik szobából a másikba.

Most már csak meg vagy elégedve? — kérdezi a halász.

A felesége nagyon boldog volt.

IV.

Másnap reggel, alig hogy felébrednek, azt mondja az asszony:

Hallod-e! Eredj ahhoz a pontyhoz, és mondd meg neki, hogy királyné szeretnék lenni és palotában lakni!

A szegény halász ember, mit volt mit tennie, ismét elballagott szomorúan a víz szélére és azt kiáltja:

Hallod-e te ponty! Az én feleségem mindig pöröl velem.

Eltelik egy kis idő, előjön a hal és kérdi:

Hát most mit akar a feleséged?

Királyné szeretne lenni, palotában lakni.

Eredj haza, úgy van, amint kívánta.

Ahogy hazaér a szegény halász ember, nem győz csodálkozni. A gyönyörű palota, a sok fényes katonáé majd elvette a szemévilágát. Mind vigyázza vágta magát a szegény halász előtt, amint elhaladt előttük. Mikor bejutott, a sok lépcsőn és sok szobán keresztül ment, megtalálta a feleségét és kérdi tőle:

No, asszony, meg vagy-e már elégedve a sorsoddal?

Meg, — felelé az asszony.

V.

Alighogy megvirradt másnap, azt mondja az asszony:

Hallod-e, eredj vissza ahhoz a pontyhoz és mondd meg neki, most már császárné szeretnék lenni, és olyan palotát, várakat akarok, amilyen a világon nincs.

Hát csak addig erősködött, hogy a szegény embernek vissza kellett mennie a víz szélére.

Mondja nagy szomorúan:

Hallod-e, te ponty! Az én feleségem mindig pöröl velem.

Zavaros lett a tenger. Hullámozott és csak sokára jött elő a ponty, mérgesen.

Hát mit akar a te feleséged?

Most meg császárné akar lenni és olyan palotát meg várakat, amilyen a világon sincs több.

Igaz, hogy ezért sem dolgozott meg — mondja a ponty —, nem érdemi, de menj haza, úgy van, ahogyan kívánta.

Hazament a szegény ember. Alig tért magához a nagy ámulattól, olyan fényes paloták, várak és udvari népség volt mindenütt. Azt kérdezi a feleségétől:

Most már csak meg vagy elégedve, mert én többet nem megyek vissza a pontyhoz.

Az asszony nagyon boldognak is látszott.

De másnapra felkelve, ismét csak azt mondja az urának:

Hallod-e! Eredj vissza ahhoz a pontyhoz, és mondd neki, hogy én a világ úrnője szeretnék lenni! Azt akarom, hogy mindenki nekem hódoljon. Boruljanak az emberek lábaim elé. A birodalmam a világ egyik végétől a másikig érjen. Hiába tiltakozott a szegény halász, csak vissza kellett mennie. Mondja szomorúan:

Hallod-e, te ponty! Az én feleségem még mindig pöröl velem.

Nagyon sokáig kellett ott állnia. A tenger haragos lett, hányt a habot, tajtékozott, úgy hullámozott, mint még soha. Egy helyen nagyon zavaros lett a víz és ott felbukkant a ponty.

Mi akar a feleséged lenni? — kérdezte haragosan.

A világ úrnője — felelte a halász — és azt akarja, hogy a világon mindenki a lába elé boruljon. Hát ha azt hiszi a feleséged — mondja a ponty —, hogy munka nélkül is élhet, és másokon uralkodni akar, mondd meg neki: legyetek ismét halászok! Eredj vissza a halászkunyhódba, ott megtalálsz őt!

Úgy is lett. Ott találta a szegény halász ember a kis halászkunyhójukat és benne a feleségét. Ettől kezdve ismét szorgalmasan dolgozott, ügyeskedett az asszony. Még talán most is élnek boldogan, ha meg nem haltak.

b) Hallottátok a mesét. Most beszéljünk róla!

Mi a mese címe? — Az öreg halász és a nagyravágyó felesége. Mit tudunk meg a mese címéből? Azt tudjuk meg, hogy a mese egy öreg halászról és nagyravágyó feleségéről szól. (A továbbiakban közösen megbeszéljük az első egység tartalmát.)

Mondjátok el, hogyan is kezdődött a mese! (Meghallgatom.) Ki látott közületek élő halat? — Édesanyám vett és megsütötte. Az iskolánk udvarán, a medencében sok piros hal van. Láttam, amikor a Tiszán, egyik csónakból a másikba rakták át a nagy halakat. Osztályunkban az üvegkádban is vannak kishalak. — Miben él a hal? — A hal vízben él. Tehát láttatok már halat. Tudjátok, hogy van halász bácsi. Ismeritek a vizet. Ezek léteznek a valóságban. — Amikor a halász kifogta a pontyot a vízből, mit is mondott a hal? Könyörgött, hogy engedje vissza a tengerbe. Mit mondott még

a hal? Azt ígérte, hogy teljesíti a halász kívánságát. — Ki beszélt már közületek hallal? — Senki. — Miért nem beszélgettetek a hallal? Azért, mert a hal nem tud beszélni. — Igen. A hal azt sem tudja megtenni, hogy a halász kérését teljesítse, — fűzöm tovább a gondolatot. Éppen ezért csak miben lehetséges ez a dolog? — Csak a mesében. A hal, a halász és a tenger tehát létezik. Ezt úgy mondjuk, hogy: valóság. Ezzel szemben mit mondhatunk a ponty beszédjéről? — Azt mondhatjuk a ponty beszédjéről, hogy az valótlan. — Miért mondjuk valótlan. — Azért, mert olyat mond a pontyról, amit az nem tud megtenni, ami valótlan.

A tanító a gyermekeket probléma elé állítja. Irányítás mellett felhasználja a tanulók előzetes ismereteit, így azok aktívan részt vesznek a problémák megoldásában. Eközben világossá válik számukra a valóság, illetve a valótlan fogalma, hiszen az meglevő ismereteik rendszerére aktívan épült fel. A valóság és a valótlan fogalmának ezen az alacsony szinten való meghatározásánál a tanító még tudatosan kerüli az „igaz” és a „nem igaz” kifejezéseket. Még ezen a fokon

azzal a veszéllyel járhat a „nem igaz” kifejezés használata, hogy a gyermek azonosíthatja a mese nem létező valótlanával maga által mondott kisebb-nagyobb füllentéseket, melyeket elkövetett hibája következményeitől való félelmében tett. Az igazság kritériuma szempontjából ugyan nincs lényeges különbség a mese valótlanága és a gyermek hazugságai között, de ebben az esetben az erkölcsi nevelés érdekében másként kell elbírálnunk az egyiket és másként a másikat.

II.

Meséljétek el, hogyan teljesült az asszony első kívánsága! — (Meghallgatom.) Beszélgetés. Mit csinált az asszony szép kis házában? — Boldogan sürgött-forgott, dolgozott. Mit szóltok az asszony kívánságához? — Jó kívánság volt. Miért kapták a kis házat? — Az asszony szorgalmas munkájáért, a halász jótette jutalmául kapta a kis házat. — Megérdemelték. Milyennek mondhatjuk itt még az asszonyt? — Szorgalmasnak, jónak.

Ki tudja megmondani, mi kell a ház építéséhez? — Tégla, homok, mész, cement stb. — Ezek a valóságban léteznek. Hogyan nevezzük azt az embert, aki a házat építi? Azt az embert, aki a házat építi, kőművesnek nevezzük. Miért tud a kőműves házat építeni? — Azért, mert megtanulta. A mesének ebben a részében is van valóságos dolog, és van valótlan is. Gondolkozzatok és mondjátok meg, mi itt a valóság és mi a valótlan? (A gyermekek felsorolják a valóságos dolgokat.) Az a valótlan, hogy a hal nem tud házat építeni. Nem tudja a halász kérését teljesíteni. Jól okoskodtok. Mi az mind, amit a halról elmondtunk? — Valótlan.

A valóság és a valótlan fogalmának újabb konkrét ismereten alapuló tudatosítása történik e részegység tárgyalásában. A nevelő dialektikusan oldatja meg ezt a feladatot. Nemcsak azt állapítják meg a tanulók, hogy a hal nem képes házat adni, hanem ezzel szemben azt is konstatálják, hogy az ember képes erre. (A kőműves házat tud építeni, mert tanulta.) Az ember magasabbrendűségé-

nek gondolatára ébreszti ezzel a gyermekeket. Ugyanakkor kérdéseivel arra serkenti őket, hogy a mese által a halnak tulajdonított cselekmény értékelésén keresztül bizonyítsák a valótlan fogalmát. Ezzel párhuzamosan a valóság hű megismerésére törekszik akkor is, amikor a ház építéséhez szükséges feltételeket felsorolattja.

III.

Megörült az asszony, hogy teljesült a kívánsága. Gondolt egyet. Ha ilyen könnyen házat kapott, akkor még többet is kaphat.

Mit mondott tehát az öreg halásznak a felesége? (Meghallgatom mondani-valójukat.)

Beszélgetés. — Miért kívánt nagyobb házat, kastélyt a halász felesége? — Azt gondolta, könnyen teljesül ez a kívánsága is. Gróf szeretett volna lenni. A grófok nagy házban, kastélyban laktak. Gazdag emberek voltak. Nem dolgoztak, csak a munkásemberekkel dolgoztattak. Jól éltek. Drága ruhájuk volt. Szép cipőben jártak. Az embereknek munkájukért kevés pénzt fizettek. Ezért a szegény dolgozók sokszor éheztek. Nem volt jó ruhájuk sem. — Most azt mondjátok el, miért akart az asszony grófné lenni! — Azért, hogy kastélyban lakjék. Hogy a cselédek és a munkásemberek dolgozzanak helyette. Olyan dolga legyen, mint a grófoknak. Mit akart csak csinálni? Csak kényeskedni, rétkenedni akart. Vajon miért nem érdemelte meg a halász felesége, hogy kastélya és sok pénze legyen? — Azért nem érdemelte meg, mert dolog nélkül akart élni, csak kényeskedni akart, mert mindig többet kívánt, mert nagyravágyó volt. Jól mondtátok. Helyesen gondolkodtok. — Most csak egy szóval fejezzétek ki, milyen is volt a halász felesége! — Nagyravágyó volt. Igen! Vajon tudhatja-e a ponyta a halász nagyravágyó feleségének teljesíteni a kívánságát? — Nem tudja, mert a hal nem tud kívánságokat teljesíteni. Mit mondhatunk erről is? — Ez is valótlanság.

Most az eszmei és a politikai nevelés megoldása került előtérbe. Amint láthatjuk, nem mindegy, hogy hol és milyen nevelési feladatokat oldunk meg. Csak annak a nevelési feladatnak a megvalósítására szabad vállalkoznunk, amelyet a mese vagy olvasmány magában hordoz, mint lehetőséget kínál és csak ott, ahol annak a feltételei valóban adva vannak. Ebben az esetben az uralkodó osztály erkölcsének egyes vonásait tárhatjuk fel. A kényeskedést, a nagyravágyást, a munkanélküli jólét hajszolását. A szegények és a grófok anyagi helyzetének éles szembeállításával a kizsákmányoló társadalom

viszonyait mutatja meg a tanító, közben állandóan ügyel arra, hogy mindig megmaradjon a gyermekek gondolkodásának a színvonalán. Így válik érthetővé a gyermekek számára a halász feleségének a nagyravágyása, és az, hogy miért akart grófné lenni. A nevelő ezzel kimondatlanul is tudatosítja a kizsákmányoló osztályerkölcsének anyagi alapjait. Ebben a részegységben az eszmei-politikai nevelés szükségszerűen háttérbe szorítja a valóságot, illetve a valótlanosság fogalmának tudatosítását. Ezért csak utalás történik rá.

Grófné lett tehát a halász felesége. De ezzel sem volt ám megelégedve. Mi volt hát az újabb kívánsága? (Meghallgatom a gyermekek tartalmi beszámolóját.) *Beszélgetés.* — Királyné az országban csak egy van. Az ő háza a legszebb. Hogyan nevezzük a királyné szép házat? — Palotának. — Igen. Az asszony is ilyen szép palotában szeretett volna lakni. Miért akart királyné lenni a halász felesége? — Azért, hogy olyan palotában lakjék, amilyen senkinek sincs, és parancsolni akart mindenkinek az egész országban. — Látjátok, mindig többet és többet akart az asszony. Miért nem érdemelte meg a halász felesége mindezt a szépet és jót? — Azért nem érdemelte meg, mert munka nélkül akart jól élni. Munka helyett az egész országnak parancsolni akart. Milyenné vált így egyre inkább az asszony? — Így aztán egyre inkább nagyravágyóvá lett a halász felesége.

Mondjátok meg, a mesének ebben a részében mi az, ami valóság, ami létezik és mi az, ami valótlanság! — Palota van. Létezik királyné is. Valóban. Létezik a palota, van még királyné is. A mi országunkban azonban nincs már sem királyné, sem gróf. Nem szerették őket, elűzték. Vajon miért nem szerették a munkásemberek őket? — Azért, mert nem dolgoztak, csak kényeskedtek, parancsoltak.

Ennek a részegységnek a tárgyalása rávilágít arra, a még napjainkban is sok kartársunk által vitatott tényre, hogy az erkölcsi nevelés bizonyos politikai nevelési feladatok érintését is megköveteli, — még az első

osztályos szinten is. A királyné osztályhelyzetét most csak annyiban kell megvilágítani, hogy csak egy van belőle egy országban, de rá is vonatkozik az, ami a grófnékra: nem dolgozik, parancsoltat. Kedvező lehetőség

van itt arra is, hogy a tanító ügyesen szembeállítsa társadalmunk jelenét és múltját, tudatosítsa társadalmunk megváltozott osztályszerkezetét. „A mi országunkban már nin-

csenek grófok és királynék.” A tanulók közös munkával az okokat is feltárják: „A munkás emberek elűzték őket, mert nem szertették őket.” „Miért?” stb.

V.

A mese szerint az asszony boldog volt, mert királyné lett. Másnap, amint felbredtek, megint szólt azonban az urának. Vajon mit kívánt? (Meghallgatom a tanulók elbeszélését.)

Beszélgetés. — Miért akart császárné lenni a halász felesége? — Azért, mert olyan palotában akart lakni, amilyen nincs több a világon. Meg sok várat is akart. Azért, hogy még a királyoknak is parancsolgasson. Mit mondott a ponty az asszonynak erre a legújabb kívánságára? — Azt mondta, hogy nem dolgozott meg érte, nem érdemli meg. — Mit gondoltok, ki érdemli meg a sok jót és azt, hogy vezethesse, irányítsa a dolgozó embereket? — Csakis az érdemli meg, aki maga is nagyon jól és nagyon sokat dolgozik. — Igen. Jól mondtátok. A dolgozó emberek érdemlik csak meg. Mit mondhatunk arra, aki olyat kíván magának, amiért nem dolgozott meg, amit nem érdemel meg? Azt mondhatjuk róla, hogy nagyravágyó ember.

A mesének ebben a részében mi az, ami nem létezik, ami valótlan? Valótlan az, hogy a hal palotákat, várakat tud ajándékozni, hogy a halász feleségét császárnévá tette.

A halász feleségének nagyravágyása, elégedetlensége elítélendő tulajdonság. Ennek tudatosításával a tanító kielezi a mesében levő erkölcsi konfliktust. Ezzel előkészíti a következő részegységben levő megoldást, amely elengedhetetlen alapja az erkölcsi tanulság levonásának: a halász feleségének vagyona, dicsőségre való vágyakozása és ezeknek a követelése csúnya, rossz tulajdonság. Olyat követelt magának az asszony, amit nem érdemelt meg, mert nem dolgozott meg érte. Azt a mozzanatot, hogy a halász felesége olyat követelt magának, olyat hajszolt, amit nem érdemelt meg, amiért nem dolgozott, erőteljesen és következetesen kell hangsúlyozni a mese tárgyalásának egész folyamán.

Közismert, hogy amikor küzdünk a nagyravágyásnak azon negatív formája ellen, amely a hírnévre, dicsőségre, a hatalomra való törekvésben, hajszolásban, az érdemek nélküli érvényesülés vágyában jut kifejezésre, és azt, mint a szocialista erkölccsel összeegyeztethetetlen vonást elítéljük, ugyanakkor

a *nemcs nagyravágyást* ki akarjuk formálni tanítványainkban. Arra akarjuk nevelni őket, hogy becsületes munkával igen is törekedjenek népünk, pártunk, államunk hatalmát, dicsőségét, hírnevét, jólétét, nemzeti vagyonát növelni, gazdagítani és benne saját vágyait is kielégíteni.

A nem önző, hanem a kollektív érdekekben kifejeződő nemes emberi nagyravágyásnak a megértetésére ebben a korban a gyermekek még nem elég feljettek. Erre csak a felsőbb osztályokban kerülhet majd sor.

De a *jogtalan* és a *nemtelen nagyravágyás* fogalmi jegyeinek (egyéni hatalom, dicsőség hajszolása stb.) a tudatosítására a mese felhasználásával gazdag lehetősége kínálkozik. Nem mehetünk el ilyen kiváló nevelési lehetőség mellett és nem hagyhatjuk kiaknázatlanul.

Ugyanakkor a tanító a valóság és a valótlan fogalmának tisztázásához újabb, a mese által nyújtott jegyet emeltet ki: „A hal nem tud palotát, várat adni.”

VI.

Mi történt másnap? — (A gyermekek elmondják a részegység tartalmát.) *Beszélgetés.* Mi akart lenni a halász felesége? — A világ úrnője. Miért? — Azért, hogy mindenki neki hódoljon. Azt szerette volna, hogy az emberek a lába elé boruljanak és ő az egész világnak parancsoljon. Mit sokallt meg végül is a ponty? — A ponty azt

sokallta még, hogy az asszony mindig többet és többet akart. Olyat kívánt, amit nem érdemelt meg, végül is az egész világnak akart parancsolni. Mit kívánt az emberektől a halász felesége? — Azt akarta, hogy boruljanak le előtte. Igen. Mindenkinél nagyobb szeretett volna lenni. Hogyan akarta ezt elérni a halász felesége? — Munka nélkül, érdemtelenül. Szüksége volt erre a halász feleségének? — Nem volt szüksége.

Soroljátok fel, milyen rossz tulajdonságai voltak a halász feleségének! — Telhetetlen, elégedetlen, szívtelen, gonosz, nagyravágyó stb. Mi lett a nagyravágyás vége? — Az lett a nagyravágyás vége, hogy a ponty megbüntette az asszonyt. A halász meg a nagyravágyó felesége visszakerült a halászkunyhóba. A ponty büntetéséből mit tanult meg az asszony? — Azt tanulta meg, hogy ne kívánjon magának többet, mint amennyit munkájával megérdemel. Ne követelje, hogy az emberek leboruljanak előtte! Ne akarjon parancsolgatni munka nélkül! Megtanulta, hogy nem kényeskedni, hanem dolgozni kell, akkor majd szeretni fogják az emberek és újra boldog lesz. Milyen lett az asszony a büntetés után? Nem volt többé nagyravágyó, úgy mondjuk, újra szerény lett. Ismét dolgozott, sürgött-forgott kis kunyhójában. Még ma is élnek boldogan, ha meg nem haltak.

Ebben a részben mi az, ami valóság és mi az, ami valótlan? — Felsorolják. — Csak hol lehetséges az a sok-sok valótlan, amelyet ma hallottunk? — Csak a mesében lehetséges. Igen, a mesében minden lehetséges.

A tanító kérdéseivel arra ösztönzi a gyermekeket, hogy a halász felesége nagyravágyásának újabb jegyét mondják el. „A világ úrnője akart lenni.” — Az uralkodó osztály jellemző hatalmi törekvéseit mutatja meg közvetve ezen keresztül a tanító a kisgyermeknek.

A mese nyújtotta lehetőséget felhasználja a nevelő arra is, hogy az erkölcsi konfliktus megoldásának a formáját tudatosítsa. „Mi lett a nagyravágyás következménye?” — Válasz: „Az, hogy a halász és a felesége visszakerült a halászkunyhóba.” Ezzel megteremtette a nevelő az erkölcsi tanulság levonásának az alapját. A tanulók együtt gondolkodva eljutottak a munka megbecsülésének, szükségességének, szeretetének az isme-

retéig. Megismerik azt az elvet, hogy társadalmunkban munkája és érdemei alapján értékelik az embert. Rádöbbennek, hogy a dolgozó embereknek nem jellemző tulajdonsága a nagyravágyás, az elégedetlenség, a munka nélküli jólétre való törekvés és a másokon való urakodás vágya. A grófokat, a királyokat elűzték a dolgozó emberek, a halász és a felesége pedig újra halászok lettek. Ebből megtanulják a gyermekek, hogy nem szabad nagyravágyóknak lenniük, és hogy ne akarjanak munka nélkül élni. A halász feleségének megváltozott magatartása pedig arra figyelmezteti őket, hogy az embereket lehet nevelni, mert a kudarcból, a büntetésből, a kapott tanácsból tanult a halász és a felesége is.

6. Most pedig mondjátok el, kiről és miről szolt ez a mese! — A gyermekek elsorolják. Mit tudtok mondani a halász feleségéről? — Gazdag grófné, királyné, császárné, sőt a világ úrnője akart lenni. Miért? Azért, hogy ne kelljen dolgoznia, hogy mindenki leboruljon előtte, hogy parancsolgathasson. Milyenné tette nagyravágyása a halász feleségét? — Elégedetlenné, szívtelessé, gonosszá, telhetetlenné, munkakerülővé stb. Hogyan bánt a nagyravágyó asszony a férjével? — Erőszakoskodott vele, pörlekedett vele. Hogyan viselkedett az öreg halász és nagyravágyó felesége a pontyral? — A pontytól mindig többet kívántak. A ponty pedig jó volt és mindig teljesítette kívánságaikat. Helyes. A nagyravágyó feleség kihasználta a hal jóságát és mindig többet kívánt tőle. Hálátlanok voltak a jóságos hallal szemben. Ugyis mondhatjuk, hogy szerénytelenek voltak vele szemben. Ezért haragudott meg a hal és többé nem szerette, sőt meg is büntette őket. Mi lett a nagyravágyás eredménye? — Az, hogy visszakerültek a halászkunyhóba. Mit tanultak meg mindketten? Azt, hogy szorgalmasan kell dolgozni, szerénynek kell lenni és akkor megelégedettek, boldogok lesznek.

Beszélgünk olyanokról is, amelyek léteznek a valóságban és benne vannak a mesében. Mondjatok ilyeneket! — Hal, halász, a felesége, palota, ponty, tenger stb. Ezek valóban léteznek. Úgy mondjuk: valóság. Most meg olyanokat mondjatok, amelyek nincsenek a valóságban, vagyis nem léteznek! — A hal nem tud beszélni, nem tudja a kívánságot teljesíteni. Nem tud semmit sem adni. Nem teheti meg grófnévá, királynévá, a világ urává a nagyravágyó asszonyt. Csak hol lehetségesek az ilyen dolgok? — Csak a mesében lehetségesek.

Az összefoglalásban mintegy a szintézisét adják a gyermekek az uralkodó osztály erkölcsének. De ugyanakkor nem távolodnak el a mese szereplőitől és mint azok tulajdonságait ítélik el. Kiemelik a munka alkotó jellegét: „boldogít”. A valóság és a valótlanág ismérveit egybe foglalják, megmaradva a gyermek gondolkodásának a szintjén.

Ez a tanítás a hangoztatott elvek megvalósíthatóságának bizonyítása céljából talán kissé erőteljesebben is kiemeli a mesék által nyújtott világnézeti és erkölcsi nevelés lehetőségeinek felhasználási módját.

Nem volna célravezető minden egyes mese tárgyalásában érvényesíteni a fenti eljárások egészét. A tanítónak nem lehet az a feladata, hogy a mese által felkínált minden nevelési lehetőséget egy alkalommal tárjon fel. Nem volna tanácsos a mese esztétikai hatását, amelynek felbecsülhetetlen értéke biz-

tosítóka a sikeres nevelési eljárásoknak is, a túlzott mérvű neveléssel kockáztatni. A mese által nyújtott nevelési lehetőségekre építve a nevelési cél megválasztásánál osztályunk erkölcsi nevelésének konkrét kívánalmaiból kell kiindulnunk. Mit ismernek kevésbé, milyen sajátos erkölcsi hiányosságok állnak fenn stb. Nem hanyagolhatjuk el a mese nevelési lehetőségeinek a feltárását, de józan mértékkel kell élnünk. Nem tanácsos például minden egyes mese tárgyalása során ilyen mértékben foglalkozni a valóság és a valótlanág fogalmával sem, főleg akkor nem, ha egyszer már szilárd alapokra helyeztük a gyermek ítélőképességét. Csak oly mértékben és olyan módon foglalkozzunk vele, hogy a mese élvezését és a gyermekre gyakorolt esztétikai hatását ne csökkentjük. A gyermek később már magától fog jelentkezni és önként mondja majd el, hogy mi az, ami nem létező a mesében.

7. Ki ismer közületek még más mesét? — Hófehérke, Csipkerózsika, Tündérmese, A farkas, a nyúl, meg a róka stb. Igen. Ezek mind mesék. Mit kell tudni tehát a meséről? Azt kell tudni a meséről, hogy van benne olyan, ami a valóságban is megvan, de van olyan is bennük, ami nem létezik a valóságban.

A mesét vetíteni is szokták, nemcsak elmondani, vagy felolvasni. Láttatok már mesefilmet? — Igen láttunk, az óvodában. A felnőttek is szoktak mesefilmet nézni. Vajon miért nézik meg a felnőttek a mesefilmeket? — Azért, hogy szórakozzanak. Igen a mese szórakoztat. De a meséből tanulni is lehet. Megmutatja, hogy a jó embereket szeretik a dolgozók, de akik munka nélkül akarnak élni, nagyravágyóak, másoknak csak parancsolgatnak, azokat nem szeretik, megbüntetik, vagy elkergetik.

A valóság és a valótlanág ismertetése mellett, valamint az erőteljes erkölcsi nevelés megvalósításával együtt a tanító a mese szépségét, szórakoztató szerepét is alaposan hangsúlyozta. Ily módon nem ábrándítja ki a gyermeket a meséből, hanem önálló, kritikus

elemzésre ösztönzi. A mese élvezése mellett arra neveli a tanulót, hogy ismerje fel és tegyen különbséget a létező és nem létező tárgyak, jelenségek, tulajdonságok és cselekmények között.

8. Meséljétek el otthon születeknek és testvéreiteknek ezt a szép mesét! Kérjétek meg őket, mondják el, mi az a mesében, ami létezik a valóságban és mi az, ami valótlan és csak a mesében létezik!

Válasszatok ki magatoknak egy olyan mesét, amelyet jól ismertek és nagyon szerettek! Gondolkozzatok el azon, mi volt az, ami a mesében szép volt! Ki volt a mesében a jó és miért kapta meg jutalmát? Keressétek meg azt is, mi a mesében az, ami valóságosan is létezik és mi az, ami valótlan, csak a mesében van meg!

Helyes, ha a nevelő ilyen jellegű házi feladatokat is ad. Ezzel a szülők bevonását is biztosítjuk az általunk helyesnek tartott nevelői tevékenységbe. Egyben utat mutatunk a gyermeknek arra, hogy problémáival, ilyen irányú kérdéseivel is forduljon a szüleihez. Ugyanakkor közvetve befolyásoljuk a szülők és a nagyszülők nevelését is, mert a gyermekeknek ilyen körülmények között nem igen magyarázhatják az angyalok és a manók létezését. Így arra kényszerülnek a még elmaradt világnézetű családok is, hogy a valóság-
nak megfelelő magyarázatokat adjanak a gyermek kérdéseire, problémáinak megoldására. Ugyanezzel a feladattal a tanító visszaviszi a gyermekeket a mese élvezéséhez, szépségeinek felismeréséhez, mert a tanulónak be kell számolnia arról, hogy az általa hallott mesében mi volt a szép, ki volt a jó, aki jutalmát meg is kapta.

Befejezésül szeretnénk röviden rámutatni a mese tárgyalásának néhány metodikai problémájára.

A mesét a szépirodalmi olvasmányok tárgyalásának elvei szerint kell oktatni. A költemények tárgyalásához hasonlóan javasoljuk, hogy a nevelő, ha csak teheti, szépen, megragadóan, könyv nélkül mutassa be a mesét. A bemutatást kövesse az első benyomások rövid számonkérése, majd a szépirodalmi olvasmányok tárgyalásának módja szerint a részegységek elemzése következze. Egy-két irányító kérdés segítségével a tanulók először

mondják el az egység szövegét. Ezután következik beszélgetés formájában az egység megtrágyalása.

Ha bonyolultabb meséről van szó, amelynek elmondása meghaladja a tanulók erejét, akkor az első, második osztályban újra a tanító mondja el, vagy olvassa fel a mesét részegységenként. A felsőbb osztályokban ezt a feladatot egy-egy jól olvasó tanuló is megoldhatja.

A fogalmak tisztázása, a mese tartalmának, mondanivalójának, a világnézeti és erkölcsi nevelőhatások megoldásának a módja azonos a szépirodalmi olvasmányok tárgyalásánál alkalmazott eljárásokkal.

A mese tárgyalása során különösen arra kell törekedni, hogy az a gyermek képzeletét, érdelem- és kedélyvilágát gazdagítsa. Ez a követelmény egyben alapfeltétele a nevelési feladatok megvalósításának is.

Ezt az eljárást inkább tudjuk javasolni annál a megoldásnál, amelynél a mese bemutatásával és tartalmi elmondásával befejezettek tekintjük a mese tárgyalását. Ha ezt tesszük, akkor csak szórakoztatunk és nem nevelünk. Az erkölcsi vagy a világnézeti tanulság levonása elengedhetetlen. Erre minden mese tárgyalása lehetőséget biztosít. Pl. a Hófehérke: jó volt, szerette a dolgozó törpéket, — elnyerte jutalmát, a Piroska és a farkas c. mesében a gonosz, rosszindulatú farkas megkapta büntetését stb.

GARAMSZEGI JÓZSEFNÉ
gyakorló iskolai tanár, Szeged

GARAMSZEGI JÓZSEF
intézeti tanár, Esztergom

Énekóra a II. osztályban

A szocialista és a kommunista társadalom kialakítása szükségszerűen megköveteli iskoláinktól a materialista világnézetű és szocialista erkölcsű nemzedék felnevelését, mert különben a szellemi és az anyagi élet megértése, korszerű továbbfejlesztése, a társadalmi és politikai feladatok céltudatos megvalósítása, valamint a gyakorlati élet által támasztott közösségi feladatok végrehajtása nem válna lehetővé.

Nevelőink feladata, hogy az ismeretnyújtás során az ismeretanyagra jellemző és az abból kisugárzó világnézeti tényanyagot, valamint az ismeretanyagból fejlődő erkölcsi normákat tanulóink számára mindenkor kellő mértékben megvilágítsák, az életkori sajátosságoknak megfelelő értelmi szinten megértessék, élmények útján érzelmileg alátámaszzák, gyakorlatilag elmélyítsék, hogy azok cselekvésre ösztönző erővé, vagyis tanulóink személyiségének alkotó elemévé váljanak.

A zenei nevelés tantervi anyaga és tanítási módszere sajátos módon járul hozzá a felnövekvő nemzedék világnézetének és erkölcsi arculatának kialakításához. A zenei nevelés anyagát képező művészi alkotások magasrendű esztétikai érzelmeket ébresztenek tanulóinkban. Ezek az esztétikai érzelmek az életjelenségek azon oldalainak tartalmával összhangban keletkeznek, amelyeket a szöveges dalok és hangszerezzeneművek tükröznek. Mivel életjelen-